

VLIV ZAHRANIČNÍCH INVESTIC NA ZAHRANIČNÍ OBCHOD ČESKA

V. Č a d i l: *Influence of foreign direct investments on foreign trade of Czechia*. – Geografie – Sborník ČGS, 110, 1, pp. 46–61 (2005). – Deep changes in territorial and commodity structure of foreign trade have arisen after 1989 in Czechia. Economically developed states, especially EU countries, have become significant trade partners of Czechia. On the one hand, export and import of machines and means of transport have increased, on the other hand, export of semi-finished products and materials has decreased. Intense qualitative changes in territorial and commodity structures as well as an increase of foreign trade would be inconceivable (or significantly delayed) without a positive effect of foreign direct investments. Foreign capital has sharpened differences between prospering foreign firms and weak, uncompetitive home enterprises. The aim of this contribution is: a) to deal with the effects of foreign direct investments on the development of foreign trade in Czechia; b) to delineate the main trends in development of foreign trade affected by foreign capital.

KEY WORDS: foreign trade – Czechia – foreign direct investments – transformation.

Úvod

Postkomunistické země se po roce 1989 společenskou a ekonomickou transformací stále více zapojují do světové ekonomiky, v níž probíhající globalizace posiluje nadnárodní vazby (internacionalizace) a mění světovou dělbu práce. Provázání světa se projevuje transferem kapitálu, znalostí (know-how) a výrobních kapacit (Dicken 1998). Změna systémových podmínek uvolnila možnost účasti na výhodách globalizace, ale i dopad jejích nevýhod, umožnila otevření trhu (liberalizace zahraničního obchodu) a masivní příliv zahraničního kapitálu.

Vývoz kapitálu je vyvolán mimo jiné rozdíly v ceně a dostupnosti výrobních faktorů. Jejich další rozvoj v podmínkách rychlého vědecko-technického pokroku vyžaduje koncentraci a spojování kapitálových, pracovních, technologických a vědeckých zdrojů jednotlivých zemí, neboť existující zdroje na národní úrovni nejsou schopny zajistit jejich další rozvoj (Berry, Conkling, Ray 1997). Rychlý ekonomický vývoj ve světovém hospodářství nutí ekonomiky a v jejich rámci průmysl k neustálým strukturálním změnám, ke kterým je nutný kapitál. Nedostatek domácího kapitálu byl jedním z typických znaků vývoje v postkomunistických zemích. Proto se tyto země postupně, v rozdílné míře, ale stále více začaly spoléhat na zahraniční kapitál.

V odborné ekonomické i geografické literatuře, která pojednává o zahraničních investicích v transformujících se zemích střední a východní Evropy, již převládá shoda v tom, že přímé zahraniční investice hrají významnou úlohu v transformaci, restrukturalizaci a zvyšování konkurenceschopnosti jak zpracovatelského průmyslu, tak také celého hospodářství. Hunya (2000) po-

hlíží na zahraniční kapitál jako na prostředek modernizace hospodářství a hybnou sílu rozvoje produktivity a zvyšování efektivity výroby. Zemplinerová a Benáček (1997) zdůrazňují, že přímé zahraniční investice neposkytnou pouze nezbytný kapitál nutný k restrukturalizaci podkapitalizovaného průmyslu, ale také umožní integraci (resp. reintegraci) transformujících se ekonomik do světového hospodářství, přinesou s sebou moderní technologie a světové standardy kvality. Nezanedbatelnou roli hraje zahraniční kapitál ve smyslu pozitivní změny institucí v ekonomice. Mesároš (2003) zmiňuje nezapustitelnou úlohu zahraničního kapitálu v modernizaci existujících závodů a jejich všestranném rozvoji, vzdělávání a školení pracovních sil.

Vyskytují se však i poněkud skeptičtější pohledy. Např. Pavlínek (2002a) uvádí, že pozitivní pohled na zahraniční investice je z části výsledkem neúspěchu privatizace a restrukturalizace průmyslových podniků v zemích jako je Česko nebo Slovensko. Na příkladu privatizace výrobců nákladních automobilů Pavlínek (2002 b) ilustruje, že přímé zahraniční investice nemusejí automaticky vést k úspěšné restrukturalizaci a rozvoji podniků. Přesto zahraniční investice umožňují zapojení transformujících se ekonomik do světového trhu. Mertlík (1999) a van Hastenberg (1999) to ukazují na příkladu maďarského způsobu privatizace prodejem domácích společností zahraničním zájemcům, kdy se velké a důležité maďarské podniky dostaly do rukou zahraničních investorů a staly se součástí jejich globálních výrobních, distribučních a marketingových sítí. World Investment Report (UNCTAD 2003) zdůrazňuje silnou závislost mezi přílivem zahraničních investic a pozitivními výsledky vývozu průmyslových výrobků. Zahraniční kapitál mění zbožíovou strukturu ve prospěch technologicky náročnějších a sofistikovanějších vývozních komodit. Příliv a množství zahraničního kapitálu může výrazně svědčit o rozsahu integrace hostitelské ekonomiky v rámci globalizace a integrace světového hospodářství. Vnější ekonomické vztahy a zahraniční obchod považuje Kopačka (2000, s. 29) za „zrcadlo úrovně, struktury, výsledků, kvality, konkurenceschopnosti atd. národní ekonomiky, úlohy a tendencí v procesu globalizace, integrace, nemateriální výměny (know-how, informace, licence, komunikace atd.), vzrůstající úlohy geografické polohy a služeb“.

Cílem příspěvku je zhodnotit vliv zahraničního kapitálu na změny v zahraničním obchodě Česka. Článek se snaží hledat odpověď na dvě hypotetické otázky: 1. začíná-li hospodářství České republiky masivní příliv zahraničních investic, dochází také k odpovídajícím změnám v zahraničním obchodě Česka?; 2. jakým způsobem se proměňuje zahraniční obchod Česka pod vlivem zahraničního kapitálu, který je investován do průmyslu?

Vývoj průmyslu před a po roce 1989

Průmysl představoval nejdůležitější a nejvíce preferované národohospodářské odvětví bývalých socialistických zemí. Průmysl postkomunistických států střední a východní Evropy se dostal po zhroutilí socialistického systému, rozpadu bipolárního světa a následném kolapsu Sovětského svazu do zcela odlišných podmínek. Objektívni a hluboké změny geopolitické a geoekonomické situace spolu se silícími a prohlubujícími se integračními tendencemi k Evropské unii vyvolaly pronikavé strukturální změny.

Mezi průmyslem ve vyspělých zemích s tržní ekonomikou a českým průmyslem přetrvával a stále ještě přetrvává značný rozdíl ve výkonnosti. Bohatá, Hanel a Fischer (1997) uvádějí následující rozdíly ve výkonnosti průmys-

lu: nižší produktivita práce, nižší relativní úroveň produktu, nižší kvalita a užší sortiment zboží a služeb (zvláště povýrobních), mizivá konkurence, zastaralá až nezpůsobitelná technologie a vyšší relativní spotřeba energie a surovin. Řada těchto nedostatků byla přímo způsobena vysokou ochranou domácího trhu a značnou závislostí na zcela nenáročných socialistických trzích, zvláště na nejdůležitějším hospodářském partnerovi – Sovětském svazu. Struktura československého průmyslu byla založena především na převaze odvětví těžkého průmyslu, který vytvářel jednotnou materiálně-technickou základnu socialismu. Připomínala strukturu velkých ekonomik s dostupnými místními zdroji surovin. Centrálně řízené hospodářství kladlo malý důraz na komparativní výhody ekonomik jednotlivých států. Průmysl byl ovlivňován více politickými než ekonomickými faktory. Výsledkem byl značně zdeformovaný systém (i v oblasti managementu – viz Mlčoch 1997), který učinil socialistické země značně závislé na výrobě zboží (výrobní prostředky a zbraně), pro něž nebylo po roce 1989 snadné nalézt odbytiště. V rámci RVHP se také průmysl jednotlivých členských států specializoval na určitý druh výroby (Stern 1998). Hospodářství (a tím i průmysl) se až do roku 1989 vyvíjelo do značné míry izolovaně, nezávisle na světových tendencích, vytvořila se silná setrvačnost v rovině regionální, odvětvové, sociální, morální (tzv. socialismus v nás) a politické, která stále významně ovlivňuje vývoj celé společnosti a ekonomiky.

S rozpadem ideologického a doktrinního základu privilegované pozice průmyslu se změnila jeho úloha v národním hospodářství. V bývalých komunistických zemích a především v bývalém Sovětském svazu přestaly působit dosavadní stimuly v podobě neustálých požadavků na investice do extenzivně se rozvíjejícího průmyslu, a proto náhle zanikl důvod existence celých průmyslových odvětví (Paszkovski 1996). Tato průmyslová odvětví však nezmizela. Jejich transformace a restrukturalizace znamenala nesmírně obtížný proces spojený s velkými finančními a společenskými výdaji na změnu průmyslové produkce, zaměstnanosti, osídlení, infrastruktury apod.

Po roce 1989 vytrvale klesá zaměstnanost v průmyslu a opožděně se tak realizují deindustrializační tendence běžné ve světě. Počáteční fáze transformace přinesla výrazný pokles průmyslové produkce. Byl rozdílný podle států, regionů a odvětví, protože se průmysl musel vyrovnávat s novými společenskými a ekonomickými a podmínkami. V období 1989 až 2001 poklesl počet pracovníků v průmyslu Česka o 28 % z cca 2,1 mil. na 1,5 mil. osob (Holub 2003). Nové ekonomické a společenské klima se projevilo posuny v odvětvové struktuře průmyslu (již nejsou ideologicky propagovaná odvětví těžkého průmyslu) a v modernizaci průmyslu. K zásadnějším změnám v průmyslové struktuře dochází až v druhé polovině devadesátých let a zvláště po roce 1998 vlivem zvýšeného přílivu zahraničního kapitálu (více další kapitola).

V prvních letech ekonomické transformace postihla krize především málo konkurenceschopný spotřební průmysl, který ztratil tradiční, nenáročný, výchozí trhy a narazil na silnou konkurenci levného zboží z nově industrializovaných a rozvojových zemí. Navíc s cenovou liberalizací poklesla koupěschopnost obyvatelstva. Pokles produkce byl ale výrazně diferencovaný a souvisel s cenovým vývojem a s postavením jednotlivých odvětví v národním hospodářství a na světovém trhu. Devalvovaná měna jen opticky (do určité míry a přechodně) formovala efektivitu výroby ve sféře těžby surovin, kovů, polotovarů, chemie apod. Přitom šlo převážně o ekologicky problematické „těžké“ výroby, které profitovaly z toho, že se jich v hospodářsky vyspělých zemích zbavují. Jejich produkci si relativně levně koupí v postkomunistických

zemích (Majtán 1999). Proto také byla nejméně postižena donedávna preferovaná a tím i relativně moderněji vybavená odvětví (chemický, kovodělný průmysl a energetika) a potravinářský průmysl. Recese postihla především odvětví, která byla jednostranně orientována na trhy RVHP (textilní a kožedělný průmysl – levné dovozy z jihovýchodní Asie).

Strukturální změny zpracovatelského průmyslu v posledních 5 až 6 letech vedou k růstu podílu strojírenských odvětví, zvláště výroby dvoustopých motorových vozidel. Zpracovatelský průmysl v České republice začíná mít některými rysy odvětvové struktury blíže k ekonomicky nesrovnatelně větší německé ekonomice. Mám na mysli zejména vysoký podíl výroby dvoustopých motorových vozidel a výroby elektrických strojů a zařízení. Na druhé straně má ve srovnání s malými ekonomicky vyspělými státy evropské patnáctky (Rakousko, Finsko, Irsko) vyšší podíl elektronické výroby (Zeman 2003). Průmysl v České republice si ale stále zachovává velký podíl odvětví náročných na lidskou práci a pracovní sílu s nízkou kvalitací.

Průmysl v Československu před rokem 1989 mohl využívat relativně kvalifikované a levné pracovní síly, která je v řadě studií považována za hlavní komparativní výhodu hospodářství České republiky. Sojka (2000) říká, že tato komparativní výhoda ve spojení s dlouhými industriálními tradicemi českých zemí (viz Kubů a Pátek 2000) měla motivovat příliv zahraničního kapitálu a vytvářet dostatečné podmínky pro konkurenci v zahraničí. Reintegrace hospodářství Česka do světové ekonomiky byla v české transformační strategii převážně založena na tradičních industriálních hodnotách a výhodách, na myšlence, že liberalizace zahraničního obchodu spolu s liberalizací vnitřních trhů vytvoří dostatečný základ pro zapojení do mezinárodní dělby práce ve smyslu „high-road“. Kvalifikační struktura pracovní síly odrážela do značné míry (a stále ještě odráží) potřeby centrálně plánované ekonomiky orientované na vývoz do zemí RVHP a na výrobu produktů, které by nacházely v tržní konkurenci obtížné uplatnění. Pokud byla počáteční struktura ekonomiky považována za nevyhovující, musela být nutně do určité míry nevyhovující i struktura pracovní síly (Jonáš 2000). Z toho vyplývají nejen problémy s vysokou nezaměstnaností v dříve preferovaných oblastech těžkého průmyslu, ale také reálný nedostatek skutečně kvalitní (disciplinované) a kvalifikované a zároveň mobilní pracovní síly, která by odpovídala intenzitě přílivu zahraničních investic a zvyšujících se nároků s rostoucí kvalitou výroby a úrovně technologií.

Příliv zahraničních investic

V transformujících se zemích se staly nezbytným klíčovým faktorem ke změně struktury (včetně organizace) a rozmístění a pro zajištění konkurenceschopnosti průmyslové výroby investice. Důvodem jsou z minulosti zděděné strukturální deformace a s nimi spojené neprogresivní výrobní technologie a zastaralé strojní vybavení. K nim je nutné přiřadit i přetrvávající geografické rozmístění v lokálním i regionálním měřítku. Značné finanční zdroje vyžaduje restrukturalizace, modernizace a relokační průmyslové výroby a její všestranný rozvoj včetně vzdělávání pracovních sil. Investic se však v těchto ekonomikách nedostává a proto zahraniční investice hrají klíčovou úlohu při kvalitativních změnách průmyslu a rozvoji ekonomiky obecně.

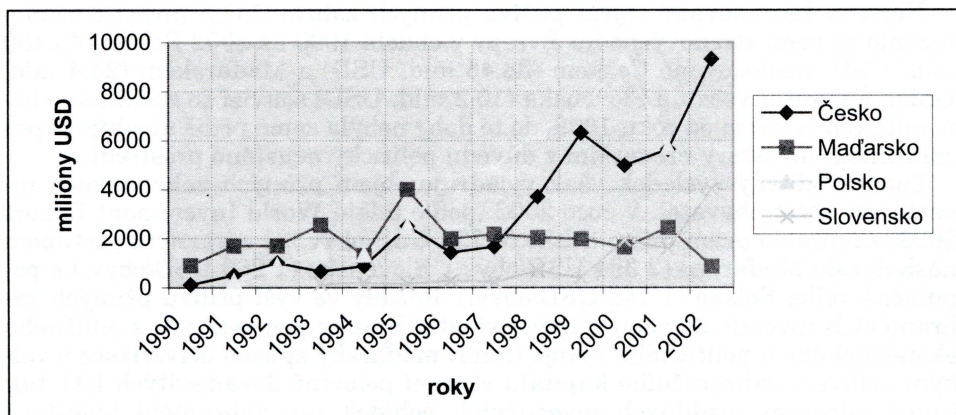
Hlavním faktorem, který ovlivňuje lokalizaci aktivit zahraničních firem (nadnárodních korporací) v určitých regionech a zemích je vlastní strategie

firmy. Zahraniční společnosti se obecně zaměřují na získání trhu (přiblížení se novým trhům s dalšími zdroji poptávky formou horizontální expanze) a na cenu a dostupné výrobní faktory (Dicken 1998). Obě strategie rozvádějí Vernon (1966) a Dunning (1994) v teoriích internacionalizace. Vernonova teorie výrobního cyklu stanovuje vztah mezi fázemi výrobního cyklu na jedné straně a zahraničním obchodem a zahraničními investicemi na straně druhé. Principem teorie výrobního cyklu je vztah mezi fází výrobního cyklu a její lokalizací v určitém regionu. Podle Vernona společnosti v první fázi vývoje výrobního cyklu jsou schopny obsluhovat globální trh pouze z jedné země. Jak se výrobek stává standardizovaným a roste konkurence, klesá poptávka po vysoce kvalifikované a drahé pracovní síle, která byla důležitá pro zavedení nového výrobku do výroby. Na významu nabývá levnější a méně kvalifikovaná pracovní síla. Firmy přesouvají výrobu do zemí s nižšími produkčními náklady. Spolu s přesunem výrobních jednotek se mění i zahraniční obchod. Z nově založených (přesunutých) výrobních jednotek může být obsluhován trh, ze kterého byl před tím výrobek dovážen. Eventuálně může být výrobek exportován do třetích zemí.

V přístupu Dunninga (1993) je zahraniční investice ovlivněna třemi vzájemně propojenými faktory. Za prvé jsou to výhody vlastnictví. Patří mezi ně nejen nerostné suroviny, pracovní síla a kapitál, ale také technologie, metody marketingu, podnikatelské dovednosti, způsoby organizace výroby apod. Za druhé jsou to výhody internalizace (jsou efektivněji využívány samotnou firmou, než kdyby je na trhu poskytla jiným firmám) a výhody vyplývající z lokalizace (musí existovat výhoda lokalizace, která není dosažitelná v domácím prostředí). Lokalizačně specifické faktory jsou dostupné za stejných podmínek všem firmám bez ohledu na jejich velikost či národnost, ale svým původem jsou specifické určitým lokalitám a mohou být využity jen v těchto lokalitách (Dunning 1990, s. 9, cit. v Dicken 1998, s. 187). Za předpokladu absence vhodnějších lokalizačních faktorů v zahraničí tedy firma neinternationalizuje výrobu, ale obsluhuje zahraniční trhy exportem. Čím více výhod vyplývajících z vlastnictví mají firmy jedné země ve vztahu k firmám jiné země, tím je pro ně přitažlivější přistoupit k jejich internalizaci než k externalizaci. Tím je také pro ně přitažlivější investovat v zahraničí. Stejně tak platí, že země, u níž platí tyto podmínky obráceně, bude investice přitahovat (Uhlíř 1995).

Názory na vliv zahraničního kapitálu na hostitelskou ekonomiku a restrukturalizaci (modernizaci) průmyslu se různí. Teorie závislosti (Wallerstein 1986, cit. v Barta 1999, s. 11) říká, že „hostitelská ekonomika ovládaná zahraničním kapitálem se nemůže organicky rozvíjet. Zahraniční investice zvyšují nerovnosti v příjmech, což následně vede k sociální polarizaci společnosti. Hospodářství vyvíjející se ve prospěch několika málo odvětví se stane zranitelné a vystavené mezinárodnímu ekonomickému vývoji a tlakům, většina zisků není investována do hostitelské ekonomiky, ale směřuje do jiných světových regionů.“ Naopak van Hastenberg (1999, s. 25) zastává názor, že zahraniční kapitál může přispět k dalekosáhlým změnám v průmyslu a na trhu práce. Zahraniční společnosti mají dostatek finančních prostředků a „know how“. Také mohou fungovat jako katalyzátor pro realizování změn v domácím průmyslu. Obecně je vliv přímých zahraničních investic více pozitivní v hospodářsky vyspělejších zemích, kde investoři mohou významnějším způsobem využívat výhod rozvinutého tržního ekonomického systému (např. kvalita pracovní síly, dodavatelů atd.)

Snaha o minimalizaci výrobních nákladů může zahraničního investora přimět k založení jen montážního závodu s nízkým postavením ve firemní hierarchii, kde využívá levné a přitom kvalifikované pracovní síly. Takové závo-



Obr. 1 – Příliv přímých zahraničních investic. Pramen: World Investment Report UNCTAD 2003.

dy mohou v případě hospodářských potíží firmy ohrozit hostitelský region či celou hostitelskou ekonomiku. Důležité je, jak se firma zapojí do místní ekonomiky, jestli si vytvoří síť dodavatelů v daném hospodářství, nebo komponenty pro montáž dováží ze zahraničí, čímž mohou vzniknout „katedrály v poušti“ (Massey 1984). Podle Dunninga (1994) závisí způsob zapojení do hostitelské ekonomiky na typu investice, stáří investice, hospodářské vyspělosti hostitelské ekonomiky a na makroekonomických a organizačních strategiích hostitelské vlády. Motivace zahraničních investorů pro vklad kapitálu do existujícího podniku nebo do firmy nové, vystavěné za zelené louce, se jistě liší. Mesároš (2003) uvádí, že v případě investice do stávajícího podniku je zahraniční společnost motivována již dosaženými hospodářskými výsledky, zabezpečeným odbytem produkce na domácím a zahraničním trhu. Často se jednalo o podnik s dominantním postavením na domácím trhu (Škoda Mladá Boleslav v Česku či Tungsram v Maďarsku). U investic na zelené louce Mesároš zdůrazňuje klíčovou motivační funkci hospodářské politiky vytvářející celkové podmínky pro rozvoj podnikání. Zde může hrozit ekonomice velké nebezpečí. Např. v České republice se podmínky pro podnikání ve srovnání s okolními zeměmi relativně stále zhoršují. Tyto země nepřeslávají na místě a místo polovičatých, nedůsledných a krátkodobě politicky, sociálně a regionálně bezbolestných reforem lákají zahraniční investory koncepčním přístupem a transparentnějším, jednodušším a výhodnějším daňovým systémem.

Zahraníční společnost může do hostitelské země přilákat své dodavatele, kteří s domácími firmami založí „joint ventures“, koupí domácí společnosti, či investují na zelené louce. Zahraniční investice také napomáhají rozdělení velkých společností a podporují jejich rozčlenění na podniky perspektivní a podniky nevykonné a neperspektivní. Aktivita zahraničního kapitálu tak logicky urychluje strukturální změny a zesiluje selektivní působení transformačního procesu. V rámci státu dochází nevyhnutelně k zásadní proměně lokalizace a lokalizačních faktorů a k zesílení regionálních nerovností.

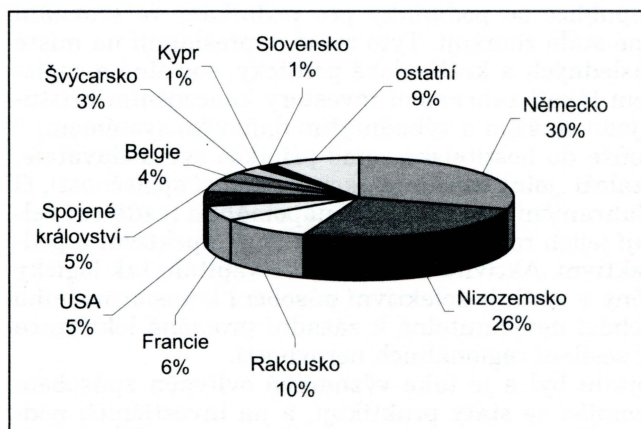
Příliv zahraničního kapitálu byl a je také významně ovlivněn způsobem privatizace, který transformující se státy praktikují, a na investičních podmínkách pro zahraniční investory. Příliv zahraničních investic do Česka ve srovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi středovýchodní Evropy přibližuje graf na obrázku 1.

Největší kumulovaný objem přílivu přímých zahraničních investic zaznamenalo ze zemí středovýchodní Evropy v období 1990 až 2002 Polsko (45,150 mld. USD) následované Českem (38,45 mld. USD) a Maďarskem (24,4 mld. USD). Razantní vzestup Slovenska (10,2 mld. USD) souvisí se začátkem ekonomických reforem od roku 1999, do té doby nebyla země příliš atraktivní pro zahraniční investory především z důvodu politicky nejistého prostředí.

Značně odlišný výsledek však vyjadřuje objem přímých zahraničních investic na počet obyvatel. V roce 2002 (podle údajů World Investment Report 2003) zaujímalo první místo Česko (3 733 USD/obyv.), s výrazným odstupem následovalo Maďarsko (2 394 USD/obyv.), Slovensko (1 966 USD/obyv.) a populačně velké Polsko (1 158 USD/obyv.). Rozdíly ve výši přílivu přímých zahraničních investic do zemí středovýchodní Evropy pramení jak z odlišného ekonomického a politického vývoje (např. maďarský způsob privatizace s velkým přílivem zahraničního kapitálu v první polovině devadesátých let), tak jsou i odrazem rozdílných investičních pobídek pro zahraniční investory v těchto zemích.

Všechny státy středovýchodní Evropy praktikují vůči zahraničním investorům různý systém investičních pobídek. Jejich princip spočívá zejména v zavedení systému daňových a celních úlev či přímo v možnostech získat určitou finanční i nefinanční podporu. Geograficky významným faktorem je získání potřebných ploch (nové či staré průmyslové zóny a oblasti – green- a brownfields) a jejich investiční příprava. Tyto podpory jsou většinou ještě doplněny systémem pobídek v oblasti zaměstnanecké a regionální politiky, které nabízejí možnosti využití dalších komparativních výhod. Jedním z cílů zavádění investičních pobídek je přilákání přímých zahraničních investic k dosažení konkurenceschopnosti v mezinárodním měřítku. Česká republika zaostávala v implementaci investičních pobídek a přijala účinný systém jejich podpory až od roku 1998 pod vlivem transformační hospodářské recese. Zvláště markantní rozdíl vyplývá ze srovnání zejména s Maďarskem. Přesto bylo Česko pro zahraniční investory atraktivní i před aplikací investičních pobídek. Přitažlivost ekonomiky Česka byla v první polovině devadesátých let spatřována v relativně vyšší hospodářské úrovni, geoeconomické poloze, v nízké míře inflace, v únosné míře zahraniční zadluženosti a nízké úrovni nákladů na pracovní sílu. Česko se ve srovnání se

svými největšími „konkurenty“ dočkalo vydatnějšího přílivu zahraničního kapitálu až po změně přístupu k nim a s tím souvisejícím schválením investičních pobídek v roce 1998 (viz obr. 1). V roce 1999 byl objem přímých zahraničních investic v porovnání s předchozím rokem již více než dvojnásobný. V letech 1998 až 2001 přijala Česká republika téměř čtyřikrát více přímých zahraničních investic než v předchozích pěti letech.



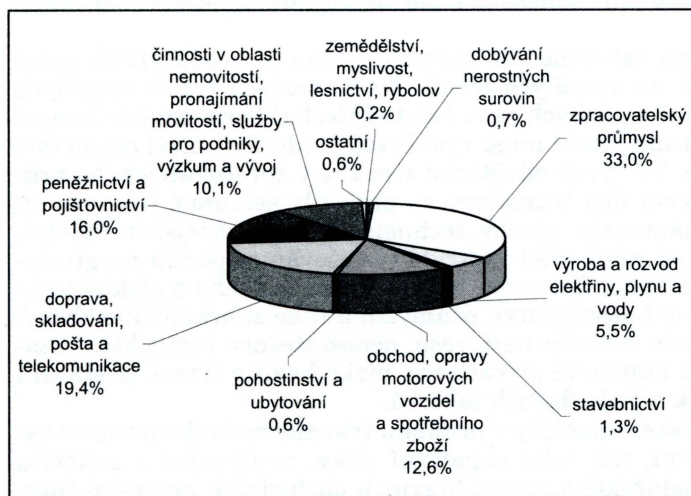
Obr. 2 – Původ přímých zahraničních investic v Česku podle zemí v letech 1990–2002. Pramen: Statistická ročenka ČR 2003.

Do konce roku 2002 nejvíce zahraničního kapitálu připlynulo z Německa a to téměř 31 % (obr. 2). Dominovaly investice vložené do výroby dvoustopých motorových vozidel (s podílem přes 16 %). Pozice Německa jako významného investora v Česku se postupně upevňuje, v přílivu přímých zahraničních investic v roce 2002 činil podíl Německa již téměř 51 %. Na druhé příčce figurovalo až do roku 2001 první Nizozemsko s 26,5 %, přestože v řadě případů tato země sehrávala úlohu bezprostřední a nikoliv vrcholové investorské země. Zdaleka nejvíce nizozemských zahraničních investic vstoupilo do odvětví telekomunikací (32 %).

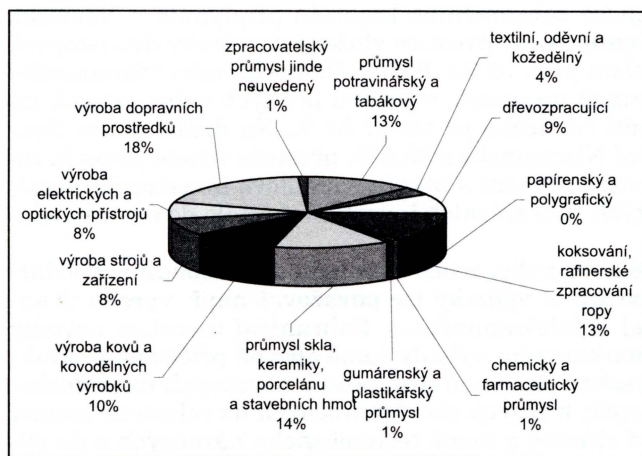
Zájem zahraničních investorů nebyl zcela v souladu s potřebami hospodářství České republiky. Za pozitivní výjimky lze považovat např. výrobu dvoustopých motorových vozidel či telekomunikace. Zahraniční investice nevedly z větší části k posilování konkurenční výhody země obecně přičítané produkci „high tech“ výrobků s vysokou přidanou hodnotou a náročných na vědecko-výzkumné aktivity, nýbrž spíše k rozvoji oborů náročných na relativně levnou pracovní sílu, tj. do odvětví středně a méně technologicky náročných a do výrob slibujících rychlou návratnost vložených investic. Odvětvovou strukturu přímých zahraničních investic do hospodářství Česka a do zpracovatelského průmyslu přibližují obrázky 3 a 4. Statistické údaje však plně nevypovídají o strategii zahraničních investorů. V odvětvích, které je možné hodnotit jako „high tech“ (počítače a kancelářské stroje, elektronická a telekomunikační zařízení a dopravní prostředky) se zahraniční investoři angažovali zejména v rozvoji montážních výrob z dovezených komponent, což dokládá i rostoucí váha aktivního zušlechťovacího styku v exportu země (viz další kapitola).

Kromě investic do zpracovatelského průmyslu se investoři soustřeďovali na odvětví, která byla za socialismu velice poddimenzována. Jedná se zejména o finančnínictví, telekomunikace a obchod. Společnosti se zahraniční kontrolou vykazují zřetelně vyšší investiční aktivitu než společnosti vlastněné domácím kapitálem. V roce 2002 investovaly zahraniční společnosti do hmotného majetku na zaměstnance více než dvakrát více prostředků (194 tis. Kč) než společnosti domácí (81 tis. Kč). Investiční aktivity podniků pod zahraniční kontrolou byly tedy intenzivnější než v domácích podnicích a ve větší míře byly zaměřeny na rozšíření,

resp. modernizaci stávajících provozních zařízení. Úloha zahraničních investic vzrůstá také ve sféře zaměstnanosti. V průběhu let 1997–2002 se podíl zaměstnanců v podnicích pod zahraniční kontrolou zvýšil o 19 procentních bodů. V roce 2002 bylo v zahraničních nefinančních společnostech zaměstnáno již téměř 27 % pracovníků. K velkému nárůstu zaměstnanosti došlo u odvětví



Obr. 3 – Odvětvová struktura přímých zahraničních investic v letech 1990–2002. Pramen: Statistická ročenka ČR 2003.



Obr. 4 – Struktura přímých zahraničních investic ve zpracovatelském průmyslu v letech 1990–2002. Pramen: Statistická ročenka ČR 2003.

Vývoj zahraničního obchodu

Zahraniční obchod České republiky prošel v první polovině devadesátých let obdobně jako v dalších transformujících se zemích středovýchodní Evropy zásadními strukturálními změnami. Byl to důsledek transformace a návratu k přirozeným vývojovým trendům. Zahraniční obchod má pro hospodářství Česka zcela klíčový význam, o čemž svědčí například poloviční podíl vývozu na hrubém domácím produktu. Velké změny v teritoriální a komoditní struktuře zahraničního obchodu se uskutečnily v poměrně krátké době. Místo hlavního obchodního partnera, které patřilo před rokem 1989 bývalému SSSR, zaujalo rychle Německo, a sféru bývalého RVHP nahradily země EU. Tato reorientace zahraničního obchodu přinesla výraznou kvalitativní změnu, neboť současní obchodní partneři jsou ekonomicky a technologicky velmi zdatní. Ze zemí Evropské unie současně směřuje největší množství zahraničního kapitálu.

Významným faktorem zahraničního obchodu Česka je produktivita práce a konkurenceschopnost na vyspělých trzích. Na náročných trzích vyspělých zemí mají výrobci z méně vyspělých zemí (včetně Česka) horší pověst (image) a ztížené podmínky vstupu, které musí vyvažovat především nižší cenou (viz Fassmann a kol. 2002). Ve vývoji odvětvové struktury zpracovatelského průmyslu v Česku se v první fázi transformace projevily sestupné (regresivní) tendence. Pokles zaznamenaly výroby technologicky náročnějších odvětví. Tento pokles byl však od roku 1993 vystřídán zvyšováním podílu progresivnějších odvětví – chemického, farmaceutického, strojírenského a elektrotechnického průmyslu. Vývoj hospodářství, průmyslu a také zahraničního obchodu byl významně ovlivněn transformací, resp. nedostatečnou restrukturalizací průmyslu v důsledku kupónové privatizace, nízké kvality řízení, postavení a chování státních bank a řady dalších faktorů.

Obchodní bilance České republiky v průběhu transformačního procesu znamená jak pozitivní, tak také negativní vlivy, vyplývající z průběhu transformace a z hospodářského vývoje hlavních obchodních partnerů (především vývoje německé ekonomiky). Vývoj zahraničního obchodu v sobě odráží vedle trvajících strukturálních problémů průmyslu také vývoj ekono-

– telekomunikace, činnosti v oblasti nemovitostí a výroba kancelářských strojů a počítačů. Absolutně nejvíce osob (61 tis.) bylo v podnicích se zahraniční kontrolou v roce 2002 zaměstnáno ve výrobě dvoustupňových motorových vozidel, v maloobchodě a ve výrobě elektrických strojů a přístrojů. Celkově zahraniční společnosti zaměstnávaly v roce 2002 na 543 tis. pracovníků.

Tab. 1 – Vývoj zahraničního obchodu (v mil. Kč)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Dovoz celkem	426 084	498 377	665 740	754 670	859 711	914 466	973 169	1 241 924	1 386 319	1 325 279
Vývoz celkem	421 601	458 842	566 171	601 680	709 261	834 227	908 756	1 121 099	1 269 634	1 250 439
Balance celkem	-4 483	-39 535	-99 569	-152 990	-150 450	-80 239	-64 413	-120 825	-116 685	-74 840
Balance s EU	-17 015	-27 453	-63 276	-118 579	-107 546	-46 759	3 944	-1 761	18 511	57 766

Pramen: Statistická ročenka ČR 2003

Tab. 2 – Vývoj podílu jednotlivých regionů na dovozu (v %)

Region	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vyspělé země s tržní ekonomikou	47,8	70,3	64,5	68,2	69,5	70,7	70,8	72,5	73,8	71,8	71,5	69,4
z toho: EU	40,5	58,9	56,2	59,5	61,0	62,4	61,8	63,5	64,2	62,0	61,8	60,2
z toho Německo	22,3	26,8	29,1	30,0	31,5	32,0	32,0	34,4	34,1	32,3	32,9	32,5
Rozvojové země	7,3	5,2	4,2	4,4	4,1	4,7	4,6	4,7	4,5	4,6	5,4	7,3
Evropské země s tranzitivní ekonomikou a země SNS	40,2	23,9	30,7	26,8	25,5	23,4	22,9	20,8	19,4	21,0	19,9	18,5
Ostatní země s tranzitivní a státní ekonomikou	3,8	0,6	0,6	0,7	0,9	1,1	1,5	1,9	2,2	2,3	3,1	4,8
z toho Čína	3,2	0,5	0,5	0,6	0,8	1,1	1,4	1,8	2,0	2,2	2,9	4,6
Nespecifikováno	1,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Dovoz celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: Statistická ročenka ČR 2003

mik zemí EU. Vývoj vývozu, dovozu a obchodní bilance je zřejmý z tabulek 1, 2, 3 a 4. Propad obchodní bilance po roce 1994 byl způsoben ekonomickým oživením hospodářství České republiky. Domácí poptávka po zboží se zvyšovala a současně docházelo ke zpomalování tempa růstu vývozu. Vzhledem k pomalé restrukturalizaci nebyla domácí výroba připravena na zvyšující se poptávku, jejíž značná část byla kryta dovozem. Současně došlo k ekonomickému zpomalení hlavního obchodního partnera – Německa. Ve vývoji obchodní bilance je zřejmý vliv přímým zahraničních investic. Podle Dunnina (1993) do hostitelské ekonomiky směřují nejprve investice motivované hledáním trhů, tj. např. obchodní řetězce a obchodní zastoupení firem, jejichž činnost může negativně působit na vývoj obchodní bilance. Později do hostitelské ekonomiky vstupují investice zaměřené na využívání levných zdrojů. Hodnocení vlivu tohoto druhu investic na obchodní bilanci je nejednoznačné a závisí na konkrétních odvětvích, výrobcích a také na zapojení do místní ekonomiky.

Tab. 3 – Vývoj podílu jednotlivých regionů na vývozu (v %)

Region	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vyspělé země s tržní ekonomikou	45,1	69,0	58,5	64,5	66,0	64,5	65,4	69,3	74,6	74,8	75,2	75,1
z toho EU	38,4	61,6	52,7	58,7	60,5	58,6	59,8	64,0	69,2	68,6	68,9	68,4
z toho Německo	18,2	32,9	29,0	34,1	37,0	36,4	36,1	38,5	41,9	40,5	38,2	36,5
Rozvojové země	9,5	8,5	6,8	6,3	5,0	5,0	4,5	3,9	3,3	3,8	3,3	3,5
Evropské země s tranzitivní ekonomikou a země SNS	40,9	21,1	32,6	28,5	28,3	30,0	29,7	26,5	21,8	21,1	21,2	20,7
Ostatní země s tranzitivní a státní ekonomikou	3,3	1,2	2,0	0,7	0,6	0,5	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4
z toho Čína	2,2	1,0	1,7	0,6	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4
Nespecifikováno	1,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2
Vývoz celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: Statistická ročenka ČR 2003

Tab. 4 – Vývoj obchodní bilance mil. Kč (development of trade balance in mil. Kč)

Region	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bilance celkem	-13 709	-45309	-4483	-39535	-99569	-152990	-150450	-80239	-64413	-120825	-116685	-74840
Vyspělé země s tržní ekonomikou	-10 801	-35 057	-27 991	-43 929	-88 867	-145 523	-145 058	-85 046	-40 817	-53 644	-36 570	19 494
z toho: EU	-8 939	-20 006	-17 015	-27 453	-63 276	-118 579	-107 546	-46 759	3 944	-1 761	18 511	57 766
z toho: Německo	-9 699	2 820	-1 696	6 993	-89	-22 652	-19 345	6 378	49 309	52 983	27 933	25 804
Rozvojové země	2 628	5 708	10 796	6 831	1 486	-5 031	-7 944	-10 620	-14 012	-14 775	-32 867	-52 855
Evropské země s tranzitivní ekonomikou a země SNS	-4 290	-17 700	6 905	-2 404	-9 791	3 488	13 749	31 041	9 781	-24 963	-6 657	14 665
Ostatní země s tranzitivní a státní ekonomikou	-1 306	1 231	5 926	-141	-2 610	-5 939	-10 671	-14 779	-17 886	-25 569	-38 460	-57 523
z toho Čína	-2 139	820	5 065	-463	-3 046	-6 159	-10 429	-14 635	-17 502	-24 265	-37 533	-56 515
Nespecifikováno	60	509	-119	108	213	15	-526	-835	-1 479	-1 874	-2 131	1 379

Pramen: Statistická ročenka ČR 2003, ČSÚ

Nedostatečná restrukturalizace a s tím související nízká konkurenceschopnost na vyspělých trzích se projevila na vývoji zbožíové struktury zahraniční-

ho obchodu. V první polovině devadesátých let byly na náročných trzích konkurenceschopnější zejména výrobky s nízkou přidanou hodnotou – polotovary a některé spotřební zboží. Vstup zahraničních investorů vedl k výraznější restrukturalizaci průmyslu a zvyšování vývozu sofistikovanějších výrobků. Působení zahraničního kapitálu stojí především za vývozem dopravních prostředků a elektronických výrobků. Jen podíl strojů a dopravních prostředků představoval v roce 2002 47 % celkové hodnoty vývozu.

Zahraniční investice stojí za transferem technologií, které jsou nezbytné k zvýšení konkurenceschopnosti průmyslu v Česku. Struktura dovozu podle převládajícího způsobu užití ukazuje, že se do Česka dováží zboží převážně pro výrobní spotřebu (viz Mesároš 2003). V roce 2002 dosáhly dovozy pro investiční činnost podílu přes 33 % na celkovém dovozu. Postupně rostl podíl vyspělých technologií na celkovém exportu a v roce 2002 dosáhl 9 %.

K výraznému zlepšení bilance zahraničního obchodu došlo po vstupu České republiky do Evropské unie. Zlepšení obchodní bilance se koncentrovalo teritoriálně především na státy EU a ve zbožové struktuře výhradně na stroje a dopravní prostředky. Vstup Česka do EU se v oblasti zahraničního obchodu projevil především změnami celních sazeb (byla odstraněna cla vůči zemím EU a aplikována nová cla vůči třetím zemím) a přijetím společné zahraničně obchodní politiky států EU vůči nečlenským státům. V roce 2004 přinášely vyšší vývozní efekt přímé zahraniční investice realizované v předchozích letech.

Vliv zahraničního kapitálu na zahraniční obchod a vývoj průmyslu

Od zahraničních investorů se po jejich vstupu do podkapitalizovaných, transformujících se ekonomik očekávalo výrazné posílení vývozních kapacit, pozitivní účinek na restrukturalizaci nejen průmyslu, ale celého hospodářství a také příznivý vliv na obchodní a platební bilanci státu. Význam zahraničního kapitálu v průmyslu Česka se neustále zvyšuje. Dokládá to např. podíl podniků pod zahraniční kontrolou na celkovém přímém vývozu zboží v sektoru nefinančních podniků, který se od roku 1997 do roku 2002 zvýšil o 36 procentních bodů na 63 %. Neumaier (2002) zdůrazňuje, že na růstu průmyslové výroby a produktivity práce se podílejí především firmy v zahraničním vlastnictví. Zahraniční podniky také předčí domácí průmyslové výrobce novějším a modernějším strojovým zařízením a ekonomickými výsledky. Zahraniční společnosti vykazují intenzivnější exportní aktivity – zahraniční podniky vykazaly v roce 2001 2,5krát vyšší vývoz a 2,9krát vyšší dovoz než firmy domácí, což může napovídat o tom, že zahraniční společnosti v Česku realizují montážní aktivity.

I přes masivní příliv zahraničního kapitálu roste nezaměstnanost, zejména vlivem opožděné a nedostatečné (opravdové) restrukturalizace. Tato skutečnost zvláště vynikne při srovnání s vývojem nezaměstnanosti v Maďarsku, kde po výrazném nárůstu nezaměstnanosti na počátku devadesátých let se míra nezaměstnanosti snižovala díky pozitivnímu působení zahraničních investic.

Dobrým příkladem pozitivního působení zahraničního kapitálu je vstup do odvětví dvoustopých motorových vozidel, a to jak z hlediska dopadu na vývoz, tak i s ohledem na zaměstnanost, mzdovou úroveň a tvorbu přidané hodnoty. Na výrobu dvoustopých motorových vozidel připadla zdaleka největší absolutní hodnota kumulovaných dovozů realizovaných zahraničními podniky, avšak vývoz byl natolik vyšší, že toto odvětví vykazovalo zdaleka největší aktiv-

ní saldo zahraničního obchodu. Dalším odvětvím s příznivým saldem byla výroba strojů a zařízení.

Na expanzi zahraničního kapitálu do hospodářství České republiky reagoval také dovoz. Jeho hodnota se ve skupině podniků pod zahraniční kontrolou v letech 1997–2002 zvýšila téměř třikrát. Podíl podniků pod zahraniční kontrolou na přímých dovozech nefinančních podniků dosáhl v roce 65 %, z toho 15 % se na tomto výsledku podílela výroba automobilů. Zatímco domácí podniky realizovaly největší dovozy v odvětví velkoobchodu (26 %) a koksování a rafinérského zpracování ropy (10 %).

Vysoká míra závislosti mezi exportní výkonností podniků pod zahraniční kontrolou a jejich dovozy je významná (regresní koeficient 0,9769) a svědčí o silném zapojení do mezinárodních produkčních řetězců.

Zahraníční kapitál stojí za relativně velkým tempem růstu průmyslové výroby v České republice. Hlavním důvodem růstu v letech 2000 a 2001 bylo ekonomické oživení v zemích EU a růst vývozu především do Německa spojený s posílením výrobních kapacit za základě zahraničních investic. Ekonomické zpomalení v EU v roce 2002 se příliš neprojevovalo na růstu průmyslové produkce v Česku vzhledem k relokační výrobních aktivit z těchto zemí do Česka. Významnou úlohu v růstu průmyslové výroby sehrál zušlechťovací styk – využití levné pracovní síly a levných vstupů. Produkce orientovaná především na domácí trh docílovala jen nízkých přírůstků. Zahraniční kapitál se projevuje strukturálními změnami v průmyslu. Odvětvová struktura průmyslové výroby se začíná postupně měnit ve prospěch strojírenského a elektrotechnického průmyslu.

Závěr

Hospodářství Česka v první polovině devadesátých let promarnilo výhodný hospodářský potenciál v podobě relativně vyspělého průmyslu (především v oblasti strojírenství) a geoeconomické polohy v zázemí silné německé a také rakouské ekonomiky. Vlivem cenového vývoje byly na světovém trhu konkurenceschopnější těžká průmyslová odvětví, zatímco relativně vyspělé obory byly zásadním způsobem zasaženy nepovedenou kupónovou privatizací. Příliv zahraničního kapitálu do průmyslu zesílil až na konci devadesátých let po změně přístupu vlády k zahraničním investicím. Pod vlivem přímých zahraničních investic se kvalitativně mění struktura hospodářství, průmyslu a kauzálně s tím i zahraničního obchodu, a to jak ve smyslu regionálním, tak po stránce zbožíové struktury. Postupně se zvyšuje podíl vývozu technologicky náročnějších produktů, které nacházejí odbyt ve vyspělých zemích EU, především v Německu, které se stalo nejdůležitějším obchodním partnerem a také zdrojovou zemí zahraničního kapitálu. Vzrůstající podíl zušlechťovacího styku v zahraničním obchodě České republiky vypovídá o realizaci montážních aktivit zahraničními společnostmi, jež využívají Česko především jako zemi s nízkými náklady na mzdy a na jiné výrobní náklady v rámci globálních produkčních řetězců.

Přesto mají zahraniční investice nesporný pozitivní vliv na hospodářství Česka a to zejména pokud se jedná o transfer technologií, „know how“ a řídicích schopností. Příznivé a stimulující je také napojení zahraničních společností na domácí dodavatelské firmy. Zahraniční kapitál také pronikavě mění geografické rozmístění a prostorovou organizaci průmyslu, vytváří nové a kvalifikačně náročnější pracovní příležitosti. Bez vlivu zahraničních investic by nezaměstnanost dosahovala podstatně vyšších hodnot. Firmy se zahra-

niční účastí jsou mnohem více exportně orientovány v porovnání s domácími, a to prakticky ve všech oborech průmyslu, a jejich produkce se vyznačuje vyšší kvalitou a efektivností. Subdodavatelské domácí společnosti mohou využít zahraničních investic k zvyšování konkurenceschopnosti jejich produkce na mezinárodním trhu. Relativně vysoký příliv zahraničního kapitálu, tempo růstu průmyslové produkce a vývozu a současně velmi nízký růst hrubého domácího produktu a vývoj nezaměstnanosti vypovídají o pravděpodobném vzniku duální ekonomiky (Pavlínek 2004) v Česku, kde vedle sebe působí dynamické zahraniční společnosti a na druhé straně stagnující české subjekty postižené nepovedenou privatizací.

Vývoj přílivu zahraničních investic v devadesátých letech byl nerovnoměrný, avšak poslední léta představují pro Česko největší příliv a přínos. Při zvažování kladů a záporů zahraničních investic je možné konstatovat, že pozitivní efekty na rozvoj hospodářství a tím i vnějších ekonomických vztahů převažují nad negativními.

Literatura:

- BARTA, G. (1999): Industrial Restructuring in the Budapest Agglomeration. Centre for Regional Studies, Pécs, 38 s.
- BERRY, B. B. J., CONKLING, E. C., RAY, D. M. (1997): The Global Economy in Transition. 2. eds. Upper Saddle River, Prentice Hall, 492 s.
- BOHATA, M., HANEL, P., FISCHER, M. (1997): Výkonnost zpracovatelského průmyslu. In: Švejnar, J. a kol.: Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě. Praha, Academia, s. 213-236.
- Český statistický úřad. Internetové strany, , Praha.
- DICKEN, P. (1998): Global Shift: Transforming the World Economy. 3. eds. Paul Chapman, London, 512 s.
- DUNNING, J. H. (1994): Multinational Enterprises and the Global Economy. Reading, Addison-Wesley, 687 s.
- van HASTENBERG, H. (1999): FDI in Hungary: The Effect on Modernization of the Manufacturing Industry and Demand for Labor. Utrecht, The Royal Dutch Geographical Society, Faculty of Geographical Sciences, Utrecht University, 251 s.
- HOLUB, A. (2003): Hlavní tendence růstu a strukturálních změn české ekonomiky. In: Holub, A. a kol.: Česká ekonomika na cestě do Evropské unie (se zaměřením na mezinárodní podmínky). VŠE, Praha, s. 7-34.
- HUNYA, G., eds. (2000): Integration Through Foreign Direct Investment: Making Central European Industries Competitive. Edward Edgar, Cheltenham, 483 s.
- JONAŠ, J. (2000): Světová ekonomika na přelomu tisíciletí. Management Press, Praha, 237 s.
- KOPAČKA, L. (2000): Transition of the Czech society and economy since 1989, emotions, possibilities and expectations versus reality (Theoretical and methodological issues). Acta Universitatis Carolinae, Geographica, č. 2, UK, Praha, s. 19-40.
- KUBŮ, E., PÁTEK, J., eds. (2000): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami. Karolinum, Praha, 439 s.
- MAJTAN, M. (1999): Makroekonomický vývoj v Slovenskej republike. In: Potůček, M. (eds.), Česká společnost na konci tisíciletí. Karolinum, Praha, s. 365-369.
- MASSEY, D. (1984): Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production. Macmillan, London, 512 s.
- MERTLÍK, P. (1999): The Emerging Ownership's Structure in Central and Eastern Europe. In: Potůček, M. (eds.): Česká společnost na konci tisíciletí. Karolinum, Praha, s. 197-209.
- MESÁROŠ, O. (2003): Hlavní vývojové tendence vývozu a dovozu zboží ve vybraných transformujících se zemích Evropy. In: Holub, A. a kol., Česká ekonomika na cestě do Evropské unie (se zaměřením na mezinárodní podmínky). VŠE, Praha, s. 95-118.
- MLČOCH, L. (1997): Zastřená vize ekonomické transformace, česká ekonomika mezi minulostí a budoucností (institucionální pohled). Karolinum, Praha, 97 s.

- NEUMAIER, I. (2002): Budeme jen montovnou? *Ekonom* 2002, č. 25, Praha, s. 44-45.
- PASZKOWSKI, M. (1996): Zmiany strukturalne przemyslu, metody badania i tendence światowe a transformacje w krajach Europy Śródko-Wschodnej. Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 273 s.
- PAVLÍNEK, P. (2004): Regional Development Implications of Foreign Direct Investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, 11, č. 1, s. 47-70.
- PAVLÍNEK, P. (2002 a): The Role of Foreign Direct Investment in the Privatisation and Restructuring of the Czech Motor Industry. *Post-Communist Economies* 14, č. 3, s. 359-379.
- PAVLÍNEK, P. (2002 b): Restructuring the Central and Eastern European Automobile Industry: Legacies, Trends and Effects of Foreign Direct Investment. *Post-Soviet Geography and Economics* 43, č. 1, s. 41-77.
- Ročenka Hospodářských novin 2003. *Economia*, Praha 2003.
- SOJKA, M. (2000): Deset let transformace po česku: transformace, nerovnost a integrace. In: Mlčoch, L., Machonin, P., Sojka, M.: *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)*. Karolinum, Praha, s. 219-273.
- Statistická ročenka České republiky 2003. ČSÚ, Praha 2003.
- STERN, N. (1998): The Future of Economic Transition (Working Paper No 30). EBRD, London, 33 s.
- UHLÍŘ, D. (1995): Nadnárodní korporace, zahraniční investice a regionální rozvoj: obecná východiska a konkrétní situace České republiky. Magisterská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PříF UK, Praha, 95 s.
- UNCTAD (2001): *World Investment Report 2001 – Promoting Linkages*. Geneva, UNCTAD.
- UNCTAD (2002): *World Investment Report 2002 – Transnational Corporations and Export Competitiveness*. Geneva, UNCTAD.
- UNCTAD (2003): *World Investment Report 2003 – FDI Policies for Development: National and International Perspectives*. Geneva, UNCTAD.
- VERNON, R. (1966): International Investment and International trade in the product cycle, *Quarterly Journal of Economics*, 80, s. 190-207.
- ZEMAN, K. (2003): Konkurenční schopnost českého zpracovatelského průmyslu v období přípravy na vstup do Evropské unie. In: Holub, A. a kol.: *Česká ekonomika na cestě do Evropské unie (se zaměřením na mezinárodní podmínky)*. VŠE, Praha, s. 35-94.
- ZEMPLINEROVÁ, A., BENÁČEK, V. (1997): Foreign Direct Investment in the Czech Republic: Environment, Structure and Efficiency in the Manufacturing Sector. CERGE-EI, Praha, 54 s.

Summary

INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON FOREIGN TRADE OF CZECHIA

The main aim of this contribution is to evaluate the impact of foreign direct investments on the changes in foreign trade arisen during the transformation period in the Czech Republic. Foreign trade of Czechia has significantly changed after the Velvet Revolution in 1989 as a consequence of economic transformation and a new geo-economic and geopolitical order. The most important changes in territorial and commodity structure occurred in a relative short period of time at the beginning of the 1990's. At present, the key business partners are the economically developed modern capitalist countries namely those of the European Union. The role of export of industrial machines and means of transport increased in foreign trade, on the other hand, the export of semi-finished product is less important in comparison with the first years of transformation.

Foreign direct investments were a fundamental phenomenon in the development of the economy, especially of manufacturing, during the transformation period. Foreign capital is attracted by low input-costs, it means cheap and skilled labour force, cheap energy, plots etc. In addition to low prices, investment incentives and privatisation process are also important. We have not to forget the geo-economic position of Czechia in the background of the strongest European economy – Germany.

Immense qualitative and quantitative changes in the structure of foreign trade would not have arisen without the positive impact of foreign direct investments. Nevertheless, there is also the thread of development of a dual economy – foreign prosperous companies

on the one hand and domestic firms impaired by economic transformation on the other hand.

The inflow of foreign direct investments is quite high, but direct and indirect effects of foreign capital could be better without evident mistakes in transformation (voucher privatisation for instance).

Fig. 1 – Inflow of foreign direct investments. Axis x – years, axis y – millions of USD. Key: Czechia, Hungary, Poland, Slovakia.

Fig. 2 – Source countries of foreign direct investments in Czechia during 1990–2002. From the top clockwise: Germany, Netherlands, Austria, France, USA, United Kingdom, Belgium, Switzerland, Cyprus, Slovakia, other.

Fig. 3 – Sector structure of foreign direct investments during 1990–2002. From the top clockwise: agriculture, game management, forestry, fishing; mining; manufacturing; production and distribution of electricity, gas and water; trade, repairing consumer goods; catering and accommodation; transports, storing, postal and telecommunication services; banking and insurance; real-estate business, leasing of movable goods, business services, research and development; others.

Fig. 4 – Structure of foreign direct investments in manufacturing during 1990–2002. From the top clockwise: alimentary and tobacco industry; textile and clothing industry and leather manufacture; woodworking industry; paper and printing industry; coking, petroleum refining; chemical and pharmaceutical industry; glass, pottery and building material industry; manufacturing of metals and metal products; manufacturing of machines and equipments; manufacturing of electrical and optical instruments; manufacturing of means of transport; other manufacturing.

(Autor je postgraduálním studentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mai: vlcdl@seznam.cz.)

Do redakce došlo 29. 4. 2004